

הרב נתנאל אוירבך

על נוסח הפרשת תרומות ומעשרות הקצר

שאלה

בעקבות מלחמת 'חרבות ברזל', נמצאים חיילי צה"ל בקרב ובשטחי כינוס ללא סידור או טלפון. נשאלנו, האם בבואם להפריש תרומות ומעשרות הם יכולים לומר נוסח מקוצר?

הקדמה

כתב ה'חזון איש' (דמאי סי' טו ס"ק ו):

מי שיש לו נוסח כתוב להפרשת תרומות ומעשרות ע"פ חכם, והוא בדרך ואין בידו הנוסח ואינו בקי להפריש, יקח יותר מאחד ממאה ויאמר שיחול הכל כמו שכתוב בנוסחו כדת, וזה מועיל.¹

א. הבנת נוסח ההפרשה

טרם נדון בראיותיו של ה'חזון איש', יש לשים לב שהצעתו ניתנה רק לשעת הדחק, כלשונו: 'והוא בדרך ואין בידו הנוסח', אך אין להרחיב את דבריו למקרים שאינם במסגרת 'שעת הדחק'.² זאת ועוד, יש שלמדו מלשונו 'ואינו בקי להפריש' שמדובר אף 'שאינו יודע'

1. הובאו דבריו אצל: הרב אברהם גולדברג (מצוות הארץ כהלכתן, פרק שישי אות ה עמ' עד; הארץ ומצוותיה השלם, פי"א אות ח עמ' כז); המעשר והתרומה, פ"א בית האוצר ס"ק לח; שמירת שבת כהלכתה, פי"א סעי' כג, בעניין הפרשה בערב שבת בתנאי; הרב שלמה יוסף זווין, אישים ושיטות עמ' שיג-שיד; מנוחת אהבה, ח"ג פרק כד סעי' לו, ושם הערה 103; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ג הכ"ד ס"ק רכה.
2. קריינא דאגרתא, ח"ב סי' קלג ד"ה מרן: 'אין זה משנת חסידים להתנהג כן תמיד דהוי כזלזול במצוות הפרשת תרומה'; הרב אברהם גולדברג (מצוות הארץ כהלכתן, פרק שישי אות ז עמ' עד-עה; הארץ ומצוותיה השלם, פי"א אות ט עמ' כח); הרב בן ציון אבא שאול (שו"ת אור לציון, ח"א יו"ד סי' כד; כתובות ח"א סי' נט עמ' רב-רד); חוט שני, הל' תרומות פ"ג סוף הכ"ג אות ד, בעניין הפרשה בין ברכה לאכילה; הרב יוסף שלום אלישיב, משפטי ארץ, תרומות ומעשרות פ"י הערה כט; דרך אמונה (הל' תרומות פ"ג ה"ט ס"ק עט; שם, ביאור ההלכה ד"ה מקום; שם הכ"ד סוף ס"ק רכה). אמנם, יש שהרחיבו דבריו גם למקרים שאינם 'שעת הדחק' וכתבו שכן יכול לעשות לכתחילה כל מי שאינו בקי. ראה: קונטרס הל' תרומה שנדפס ע"פ מרן החזו"א, בתוך דרך אמונה ח"ג עמ' שעח ד"ה נוסח; שו"ת מנחת יצחק, ח"א סי' פה ד"ה מי שאינו; מצות הארץ (כהנא, מהדורת שביעית מתוקנת תש"ס), עמ' יד אות ג; שמירת שבת כהלכתה, פי"א סעי' כג. ניתן לציין מקרה שאינו מוגדר 'שעת הדחק' ומכל מקום יש ליישם בו את הצעת החזו"א, כשיש הכרח להפריש מיד, כגון משקים הנמצאים בתזוזה מתמדת ובקריאת הנוסח הארוך יהיה שיהוי זמן המשנה את מיקום התרומה והמעשרות, ראוי לכתחילה לומר את הנוסח הקצר, ראה: דרך אמונה, הל' תרומות פ"ג ה"ט ביאור ההלכה ד"ה מקום.

את חלות התרומות ומעשרות לפרטותיה בדיוק וסומך בליבו שיחולו כפי הדין והמצווה.³ אולם רבים הם הסוברים שאמירת נוסח ההפרשה ללא הבנה אינה מפקיעה את היבול מאיסור טבל,⁴ וכלשונו של הרב ישראל יעקב אלגאזי (שו"ת מהר"י אלגאזי, קונטרס הספיקות סי' יב עמ' קא-קב):

לעניין עם הארץ שאינו יודע בטיב הפרשת תרומות ומעשרות מן היין ומשאר דברים ומסר לו חד צורבא מרבנן סדר הפרשתן ואשר יאמר עליהן בפיתקא בכתב שיאמר הדברים מן תוך הכתב, אבל הוא איננו מבין בורין של דברים שמוציא מפיו כלל, אם תועיל לו הפרשתו באמור הדברים כאשר המה גם בלא דעת... כשהוא עצמו אינו מבין מה שמוציא בשפתיו, אין הפרשתו עושה כלום, דבעינן פיו וליבו שוין.

ואכן יש מי שכתב בדעת ה'חזון איש', שלא מועילה הפרשה בסגנון הצעתו זו אלא אם כן האדם מבין את משמעות ההפרשה.⁵

ב. מחלוקת ה'חזון איש' והרב פראנק

לחידושו זה מביא ה'חזון איש' ראייה מדינית תנאים, שם כתב הרמ"א (אה"ע סי' לח סעי' ג): דאפילו לא פירש כל דיני תנאי, רק אמר סתם שמתנה כתנאי בני גד ובני ראובן, הוי תנאי גמור.

וכן מדברי הגמרא בסנהדרין,⁶ שאם באו עדים להעיד ואמר אחד מהם את גוף העדות, יכול השני לומר אחריו 'אף אני כמוהו' ועדות זו כשרה בדיני ממונות ונפשות כאילו אמר את גוף העדות. הרב צבי פסח פראנק⁷ התייחס להצעת ה'חזון איש' ודחה אותה לגמרי. לדבריו, אין ראייה מדברי הרמ"א העוסק ב'משפטי התנאים' (תנאי כפול, תנאי קודם למעשה, הן קודם ללאו) אותם ניתן ליתר בהצהרה סתמית 'כפי תנאי בני גד ובני ראובן', שכן דינים אלו הם הניסוח של התנאי ואינם מהות העניין כלשונו:

עצם חלות העניין הלא נעשה בדברים ברורים ומפורשים, והתנאי אינו אלא גילוי מילתא בעלמא באיזה אופן יחול הקנין.

אבל בהפרשת תרומות ומעשרות מדובר על קביעת חלות, ואין מועיל להחיל דבר מאליו ללא דברים ברורים ומפורשים המהווים את החלות. גם את הראיה השנייה דחה הרב

3. קונטרס הל' תרומות ומעשרות שנדפס ע"פ מרן החזו"א, בתוך דרך אמונה ח"ג עמ' שעח ד"ה נוסח; דרך אמונה (הל' תרומות פ"ג הכ"ד ס"ק רכה; שם ציון ההלכה ס"ק תנח הוסיף: 'אבל מי שאינו יודע כלל שצריך לחול כאן משהו וחושב שהוא איזה תחינה צ"ע אם מהני').

4. כן כתבו: שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' סב אות י; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' קצב; שו"ת תשובות והנהגות, ח"ד סי' רנה ד"ה ונ"ל עוד. יש שאמנם לא כתבו שהיבול לא יצא מטבלו בהיעדר הבנת הנוסח, מכל מקום כתבו שנוכח וראוי להבין את נוסח ההפרשה, ראה: כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ט סעי' ב; הרב אברהם גולדברג (מצוות הארץ כהלכתן, פרק שישי אות ה עמ' עד; הארץ ומצוותיה השלם, פ"א אות ח עמ' כז).

5. הרב משה שטרנבוך (שו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' תרסז; שם, ח"ד סי' רנה ד"ה ונ"ל עוד; הערות לספר חיל הארץ, עמ' קיז).

6. סנהדרין ס"ע"א.

7. הרב צבי פסח פראנק (שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' מח; כרם ציון השלם, ח"ב הר צבי סי' ג; שם ח"ג הלכות פסוקות פ"ט סעי' כא; הר צבי, סנהדרין ס"ע"א; הר צבי, ערכין ה"ע"א).

פראנק באותו עיקרון. בהגדת עדות מפי העדים אין יצירת חלות, אלא גילוי מילתא לבית הדין כיצד להכריע בנידון שלפניהם. לעומת זאת באמירת נוסח הפרשת תרומות ומעשרות ישנה יצירת חלות, איסורית וממונית, ולשם כך יש צורך באמירה ברורה ומפורשת ולא באופן של 'לישנא קטיעה כזה שהעיקר חסר ולא נודע דבר ממה שהוא עושה... ואין זה מפקיע איסור טבל'. נמצא אם כן שלדברי הרב פראנק הפרשה בדרך זו, גם כשנעשית ב'שעת הדחק', אינה כלום:

דאין לסמוך להקל בהוראה זו, דלא מועיל מה שרומז מה שנרשם אצלו, כי צריך להתפס חלק מהכרי בשם תרומה, לכן צריך שיאמר מה שעושה. ובאמירה שיהא כמו שרשום אצלו, אין זה דברים כלל.⁸

מסקנה

1. ראוי ונכון ללמוד את עקרונות הפרשת תרומות ומעשרות.
2. לכתחילה, יש לומר את כל נוסח ההפרשה מתוך הכתב.
3. בשעת הדחק, שאין מצוי לו לאדם נוסח ההפרשה, יכול להפריש תרומות ומעשרות ולומר 'שיחול הכל כמו שכתוב בנוסח המצוי אצלי בבית'.

8. כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פי"ט סעי' כא. כשיטתו, כן כתבו: חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' קצב; הרב צבי יהודה קוק (עטורי כהנים, גיליון 154 תשרי תשנ"ח עמ' 45; מתוך התורה הגואלת, מועדים וזמנים עמ' 201 אות ה).